

Tézisek

A *Nyugat*ban harmincnégy éves fennállása alatt a szépirodalom művelőitől a társadalomtudományok kutatóin át a természettudományok szakavatott képviselőiig szerzők százai publikálhattak, mely tény már önmagában is jelzi a *Nyugat* kulturmissziójának egyetemességre való törekvését.

S noha napjainkban a legszélesebb olvasóközönség is úgy tartja számon a *Nyugatot*, ha a XX. század első felének magyar kulturális élete kerül szóba, mintha „*Acélszalag és kronométer*”¹ lenne, de a folyóirat nevelést, oktatáspolitikákat, pedagógiát érintő publikációi mégis valahogy elkerülték eddig a kutatók szélesebb táborának figyelmét.

A *Nyugat* és a *nyugatosok* esetében az oktatáspolitikai különös jelentőséggel bírt. Láthatjuk ezt abból is, hogy a századforduló, majd a 10-es, 20-as, 30-as évek magyar középiskolai oktatáspolitikai vitái nem a nyilvánosságot kizárva, hanem épp a legszélesebb nyilvánosságot bevonva zajlódtak, s ha éppen arra került a sor, akkor a *Nyugat* is biztosította a sajtónyilvánosságot ehhez.

Mindez érthető, ha tudjuk, hogy a *Nyugat* három nemzedékének tagjai között pályakezdésüket, életútjukat megvizsgálva nagy számban találunk egykori tanárokat: Babits Mihály, Juhász Gyula, Szabó Dezső, Kaffka Margit, Móricz Zsigmond, Balázs Béla, Kuncz Aladár, Szerb Antal, Laczkó Géza, Füst Milán csak néhány név a sorból.

¹ Ottlik Géza emlékezetes hasonlata a *Nyugatra*. In: *Ottlik Géza: Próza*. Budapest 1980, Magvető Kiadó, 202. o.

Nem lehet tehát eléggé hangsúlyozni, hogy a lap munkatársai közül többen szépirodalmi munkásságukkal párhuzamosan voltak gyakorló tanárok, s e kettős minőségükben nemritkán épp az akkori oktatáspolitikát alakítók, az *ifjúságért akkurátusan aggódók* ellenében fogalmazták meg különvéleményüket, melyért olykor a legméltatlanabb meghurcoltatást kellett a legmagasabb fórumoktól elszenvedniük, kockára téve ezzel a civil szférában betöltött szerepükön, a tanárságukon alapuló létbiztonságukat.

Dolgozatom első részében igyekszem ezért a *Nyugat*-beli vitákat ismertetve és történelmi hátterüket is elemezve rámutatni az akkor uralkodó diskurzusok természetére.

Másrésről aligha vitatható, hogy a pedagógusi szerepkör és a mindenkori diskurzus megkívánta magatartásmód és az ezzel sokszor összeegyeztethetetlen vágyak, nézetek közt őrlődő tanár már-már archetipikus alakjává vált a kor irodalmának.

Adytól Kosztolányin és Móriczon át Máraiig az óta sem volt a tanári szakma annyi alakkal reprezentálva irodalmunkban, mint éppen a *Nyugat* évtizedeiben.

S bár igaz ugyan, hogy a tanári munka, a tanárszerep a századforduló költőinek, íróinak esetében ritkán jelentett életre szóló hivatást, vagy inkább szerepet, mégis egy olyan keretül és eszközül szolgált a számukra, melyben és mellyel módjuk nyílhatott a létezés sokrétűbb megtapasztalására és megtapasztaltatására. Ma ezek a művek nevelődési regénynek vagy iskolaregénynek címkézve kiemelt jelentőséggel bírnak az irodalmi kánonban.

Kutatásomban egy eddig jobbra mellőzött szempont alapján egy lehetséges új olvasattal, a tanárregény-olvasattal próbálkoztam meg.

Tanárként nemcsak egy köztes léthelyzetbe kerülhetünk, de lehetőségünk nyílik a diákokon keresztül a társadalom teljes vertikumáról közvetlen és közvetett benyomások szerzésére, valamint átmeneti helyzetünkből adódóan a hatalmi diskurzus rajtunk és általunk gyakorolt hatását is megfigyelhetjük.

Disszertációm második részében így arra teszek kísérletet, hogy a *Nyugat* korának irodalmi műveiben megjelenő tanárkép általános vonásait bemutassam, valamint néhány kiemelt tanári személyiségtípusát elemezzem, melyhez felhasználok Michel Foucault Panoptikum-felfogása mellett Victor Turnernek a *köztes, azaz liminális lét*ről alkotott elméletét, valamint Joseph Adelson kutatásait is. Az általam felállított tanárkategóriák a következők:

- beosztott tanár
- igazgató/ vezető tanár
- szerelmes tanár
- abszolút pedagógus

Tanárkategóriáimmal kapcsolatban persze jogosan vetődhetne fel a kérdés, hogy mennyiben lehet a strukturális státuszon alapuló tanárokat (beosztott tanár, igazgató tanár) a lelki beállítódás alapján csoportosított tanárokkal összevetni. Ennek magyarázatául Viktor Turner azon vizsgálatai szolgálhatnak, melyek a *communitas* és a *struktúra* jellegzetes eltéréseit elemzik.

Véleménye szerint a csoportközösségek vizsgálatai ki kell, hogy terjedjenek a strukturális jellegzetességeken túl a közösség természetére is. Például a liminalitás erkölcsnemesítő funkciója nélkül nem létezik *communitas*. Az erkölcsileg megnevesedett állapot fenntartása *az egyenlő individuumok együttvalóságának*, a *communitas*nak egyetlen, de annál határozottabb kötöttsége, így éppen úgy, mint a

társadalmi struktúrákban való szerepvállalásaink, bizonyos szabályhoz kötött.

Míg a kor ismert és kevésbé ismert tanár- és iskolaregényei segítségével a tanáraábrázolások jellemzőit igyekszem feltárni, addig a tanáralakok tipológiai elemzésével nemcsak az akkor még új értelmiségi pálya korabeli ábrázolásait vizsgálom meg, hanem, ahogy a *Nyugat* korszakában haladunk előre, a tanár-lét ethoszának jellemző időbeli irodalmi leképeződéseit példákkal is igyekszem érzékeltetni.

Professziótörténeti szempontból egy alig néhány évtizedes szakma értelmiségtörténeti jelentőségűvé vált, s képviselői között a kezdetektől nagy számban találhattunk olyanokat, akik irodalmi jellegű alkotópályájuk mellett egyre nagyobb kedvvel választották a pedagógusi munkát hivatásuknak.

De épp a hatalmi diskurzustól való egzisztenciális függés adott csekély lehetőséget tanáríróinknak, hogy a rögzített társadalmi strukturális pozícióból kiléphessenek, és tanárként is a bergsoni *nyitott moralitás* szellemében alkothassanak. Hiába volt bennük kivételes pedagógiai hajlam, az adott történelmi kontextusban a tanári szerep a művészi szabadsággal összeférhetetlen volt, így a legtöbbször lassan felhagyott a tanítás gyakorlásával vagy épp hatalmi úton távolították el a katedráról. Feltevésem szerint e keserű személyes élmények miatt szenvedhetnek regényeink tanáralakjai is egyfajta permanens átmeneti létállapottól.

Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy megjelent a kor regényeiben a nyitott moralitást, a paideiát képviselő pedagógus alakja is, melyet tanulmányomban az *abszolút pedagógus* fejezetben részletesen is bemutatok.

Nézetem szerint a *Nyugat* korszakos léptékkal mérve rövid, de annál jelentősebb történelmi, gazdasági, politikai, szociológiai változást felmutató néhány évtizedéről alkotott képünket árnyalhatja az a létolevásat is, amit tanárróink tanáralakjaikkal közvetített és típusokba sorolt tanáridentitásai illusztrálnak, nem csekély mentalitástörténeti tanulságot is szolgáltatva.